

KÖZLEMÉNYEK

Egy velencei nyomtatású szerb antikva a Todoreszku-gyűjteményből és possessorai. Nemzeti könyvtárunk egyik legnagyobb adományozója, Todoreszku Gyula (1866–1919) gyűjteménye az utóbbi években kétszer is a tudományos figyelem homlokterébe került. Születésének 150. évfordulója kapcsán 2016-ban az Országos Széchényi Könyvtár egy kamarakiállítással emlékezett meg híres donátoráról.¹ 2020-ban pedig az adományozás jubileumára háromnyelvű díszalbum jelent meg, melyben a magyar nemzet iránt elkötelezett, román származású, ortodox vallású gyűjtő román nyomtatványai különleges hangsúllyal szerepeltek.² Értékes szláv cirillika gyűjteményéből egy ősnymtatványt és 28 antikvát őriz nemzeti könyvtárunk, melyek közül az alábbiakban egy velencei nyomtatású szerb antikva történetéhez szolgálok adalékokkal tulajdonosi jegyei, bejegyzései alapján.

Az Ant. 4560 (OSZK, Régi Nyomtatványok Tára) jelzeten található könyv bibliográfiai leírása:³

[Liturgiarion]. Ou Bnecĭe[h] [Venezia], povelĕniem' Božidara ... ĩermonah' Pahomiĕ [recte: Vincenzo Vuković], v" lĕ[t] o[t] rož[d] 'stva H[risto]va 1554. [240] fol. – 4^{o4}

¹ „Kincseit a nemzetnek szánta”, 150 éve született Todoreszku Gyula, 2016. szeptember 16. – 2017. január 28. Országos Széchényi Könyvtár. A kiállítás kapcsán kurátora blogbejegyzés-sorozatot adott közre (<https://nemzetikonyvtar.blog.hu/tags/TODORESZKU>), illetve az alábbi publikációban összegezte új kutatási eredményeit: VARGA Bernadett, *Még egyszer a Todoreszku–Horváth könyvtárról = Művészettörténeti Értesítő*, 66(2017), 2, 329–350.

² *Todoreszku, Egy kivételes könyvtár kincsei – Treasures of a unique library – Comorile unei biblioteci exceptionale*, szerk. Varga Bernadett, a szerk. munkatársa Hutai Zsófia, Nagy Levente, Bp., OSZK, 2020.

³ AKANTISZ Viktor, *Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára*, Bp., Stephaneum, 1922, 90; *Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa, Nem magyar nyelvű, külföldi nyomtatványok*, I, szerk. Soltész Erzsébet, Velencei Katalin, W. Salgó Ágnes, Bp., OSZK, 1990, kat. S 598.

⁴ A példányadatok: F. 235. kézirásos lappal pótolva. Hibásan kötött példány: a 25. füzet a 24. elé kötve. Kétszínnyomás. Kötés nélkül, Todoreszku-tékában. A példány részletes leírása, bejegyzéseinek részleges közlésével: БОР, Калман, *Старе штампане ћирилске књиге из Земљске библиотеке Сечени и Универзитетске библиотеке у Будимпешти = Археографски прилози*, 28(2006), 201–278. 228–229, kat. 18.

A kötetben az alábbi tulajdonosi jegyek – kézírásos possessorbejegyzések, illetve tulajdonbélyegző – találhatóak:⁵

„... [monast]ira Grabo[v]ca ... 1697” (töredékes bejegyzés a 2. előző előzéklap v.)⁶

„mona[s]tira Grabovca” (f. [1]r–[6]r; f. [49]r–[50]r; f. [210]v–[211]r)⁷
 „Graboc” (f. [40]v)

„Siû knigu [Li]tur[gi]â pisa Vuk” Kapuš[va]r”li[â] u monastir” Grabovac” za dušu svoego o[t]ca i matere B[o]g” da ih” prosti” (1. hátsó előzéklap r.)⁸

„Siâ kniga b[o]žestvenaâ Služavnih” iereâ ĩakova Stefanoviĉa paroha varoš’ Peĉvara darova emu na spomen’ věĉnii ierei Dimitriâ paroh’ sela Vemena 1769 leta dekemra 16-go u Peĉvaru varošii” (1. hátsó előzéklap v.)⁹

„Magister’ Vasilii Vukailovi[ć?]” (f. [209v]–[210]r)¹⁰

„Peĉat Vostoĉne crkve racalmaške 1889” (A rácalmási szerb templom körbélyegzője az első előzéklap rectóján; f. [2]r; [40]v; [240]v; 2. hátsó előzéklap r.)¹¹

A szerb szerkesztésű egyházi szláv – röviden szerb-szláv – nyelvű liturgiaron (misekönyv, liturgikon, egyházi szláv néven Службеник) a papok és diakónusok részére tartalmazza az istentiszteletek szövegét: Aranyszájú Szent János, Nagy Szent Vazul és az Előreszentelt adományok liturgiáját, az esti és reggeli istentiszteletek állandó imádságait, illetve a függelékben a nagyobb ünnepek és jelesebb napok liturgiáján elhangzó saját szövegeit. A liturgiaron 1554-ben Vincenzo (Viĉenco) Vuković (1518 k.–1575 u.) velencei nyomdájában készült. A nyomdát Vincenzo édesapja, az oszmán fennhatóság alá került Montenegróból Velencébe települt nyomdász, a podgoricai Božidar Vuković (olasz néven *Dionisio della Vecchia*, 1460 k.–1539) alapította. A velencei Vuković-nyomda lett a szerb könyvnyomtatás fő központja a 16. században, melynek középső, 1546 és 1561 közötti korszakában készült Vincenzo misekönyve. A liturgiaron a velencei Vuković-nyomda első termékeként, 1519/1520-ban nyomtatott Služebnik újrakiadása,

⁵ A cirill bejegyzéseket latin betűs átiratban közöljük, az egyházi szláv betűkkel jelölt számokat arab számokkal helyettesítjük.

⁶ ‘Grábóc monostoráé ... 1697’ (A tulajdonosi jegyeket saját fordításomban közlöm. G. X.).

⁷ ‘Grábóc monostoráé’.

⁸ ‘Ezt a *Liturgia* című könyvet írta Vuk Kapusváry Grábóc monostorában atyja és anyja lelki üdvéért, Isten bocsásson meg nekik.’ Itt az „írta” ige értelemszerűen a bejegyzés elhelyezésére vonatkozik.

⁹ ‘Ez a szent misekönyv Jakov Stefanović papé, Pécsvárad város parókusáé, amelyet Véménd falu parókusa, Dimitrije pap ajándékozott neki emlékébe 1769. december 16-án Pécsvárad városban.’

¹⁰ ‘Vasilij Vukajloviĉ magister’.

¹¹ ‘A rácalmási napkeleti egyház pecsétje 1889’.

melytől csupán a kolofonjához írt utolsó mondatban tér el. Vincenzo nem tüntette fel a könyvben a saját nevét édesapja, és annak nyomdásza, Pahomije mellett, csak hozzáírta a meglévő kolofonhoz az 1554-es megjelenési évet. A példányok tényleges datálását és azonosítását tovább nehezíti, hogy Vincenzo liturgiarióját 1570-ben, legalább két variánsban, de változatlan szöveggel Velencében újranyomta Jerolim Zagurović is, aki azonban még a 2. kiadás 1554-es évszámát is megőrizte a kolofonban.¹²

Talán éppen a nyomtatvánnyal kapcsolatos bibliográfiai kérdések indították Todoreshku Gyulát arra, hogy a kiadványból három példányt is beszerezzen, annak ellenére, hogy a könyv nem tartozik a velencei szerb könyvnyomtatás leglátványosabb termékei közé, hiszen illusztrációkat sem tartalmaz. Todoreshku gyűjteményéből az OSZK-ba került 28 szerb-szláv cirill antikvából 16 köthető a montenegrói gyökerű velencei szerb nyomdákhoz: Božidar és Vincenzo nyomdájából hat-hat kötet volt a gyűjtő birtokában. Nemzeti könyvtárunk a liturgiarión négy példányát őrzi, a negyedik Horvát Istvántól származik.¹³

A Todoreshku Gyula gyűjteményéből származó jelen példány első, csonka előzéklapjának versóján a grábóci monostor szerb nevének töredéke ([манаст]ира Грабовца) és az egyházi szláv betűkkel jelölt 1697 évszám vehető ki. A monostor birtokos esetű szerb névalakja a könyv több lapjának margóján is megismétlődik.¹⁴ Figyelemre méltó, hogy fol. [40]. versóján a Grábóc helynév annak „magyaros” formájában (Грабоцъ) szerepel. Ezek szerint az antikva az 1697-ben Magyarország egyetlen, a török hódoltság kora óta működő szerb ortodox monostorának birtokában volt a Tolna megyei Grábócon. Az 1585-ös alapítású grábóci Szent Arkangyalok-monostorhoz tartozott a hazai ortodoxia legjelentősebb könyvtára, amelyből tíz cirill betűs antikva maradt ránk. Ezek egyike az OSZK grábóci misekönyve. A fennmaradó kilencet a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye könyvtára őrzi, ahová az 1960-as években – a szerzetesközösség megszűnésének időszakában – a grábóci monostori könyvtár került.

A vizsgált könyv hátsó előzéklapjának kéziratos bejegyzése megemlékezik „Vuk Kapušvarlija” donátorról is, aki szülei emlékére tett adományt „a grábóci monostornak”. Vuk ezek szerint vagy a könyv adományozója volt, vagy csak fogadalmi céllal, grábóci zarándoklata alkalmával írt a szerzetesközösség könyvébe.

¹² НЕМИРОВСКИ, Евгениј Љвович, *Црногорска библиографија, 1/2 (Издања Божидача и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене Реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованиа Антониа Рампацета, Марка и Бартоломеа Ђинамиа), Цетиње, Централна народна библиотека Црне Горе „Ђурђе Црнојевић“, 1993. Kat. 12; Пет векова српског штампарства: 1494–1994 (Раздобље српскословенске штампе XV–XVII в.), приред. Митар Пешикан, Катарина Мано-Зиси, Миљко Ковачевић, Београд, Српска академија наука и уметности; Народна библиотека Србије; Нови Сад, Матица српска, 1994, 195–196.*

¹³ A másik két Todoreshku-példány: Ant. 4481, Ant. 4559. Horvát Istváné Ant. 4293. A példányok részletes leírását ld. Бор 2006, i. m. kat. 19–21.

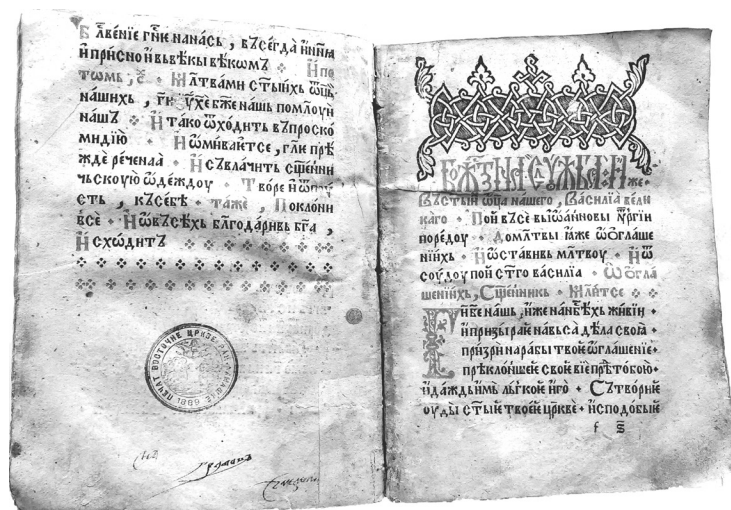
¹⁴ Vö. Бор 2006, i. m. 228.

Kapusváry Vuk (Wolffangus, Farkas) a komáromi ortodox közösség prominens tagja volt, I. Lipót császártól kapott nemességet 1687-ben.¹⁵

A grábóci könyv későbbi bejegyzései is mutatják, hogy a monostori könyvtár egyes darabjai a környékbeli, tolnai-baranyai falvak szerb parókiáira kerültek az ott szolgáló grábóci szerzetesek révén. A 18. század közepén a Karlócai Metropólia templomaiban a szerb nyomtatású, 16–17. századi istentiszteleti könyveket felsőbb egyházi utasításra orosz–ukrán nyomtatású liturgikus könyvek váltották fel. Egy következő marginális szerint a grábóci misekönyvet 1769-ben Dimitrije vérédi szerb pap Jakov Stefanović pécsváradi parókusnak ajándékozta. Később, a fenti egyházközségek megszűnésével kerülhetett innen a rácalmási szerbekhez, amiről az egyházközség 1889-es bélyegzője tanúskodik. Vélhetően Vasilije Vukajlović magister kézjegye is itt kerülhetett a könyvbe, hiszen ez volt a családneve a település első ismert szerb tanítójának is, illetve ez a rácalmási család a 18. század folyamán több papot is adott a Budai Szerb Ortodox Egyházmegyének.¹⁶

Todoreszku Gyula az antikvát 1913-ban egy újvidéki könyvkereskedőtől, Đorđe Petrovićtól vásárolta meg, aki egy szerb-szláv ősnymtatvány, az első déli szláv nyomtatvány, az *Oktoih prvoglasnik* (Cetinje, Đorđe Crnojević, 1494.) és összesen 18 cirill betűs antikva beszerzésében volt segítségére.¹⁷

GOLUB XÉNIA

Liturgiaron. A grábóci monostor tulajdonosi bejegyzése és a rácalmási szerb templom körbélyegzője (OSZK, Régi Nyomtatványok Tára, Ant. 4560, f. [40]v)

¹⁵ Személyéről bővebben ld. GOLUB XÉNIA, *Szláv antikváink és szerb possessoraik = Hatalmi diskurzusok, A hatalom reprezentációi a tudományokban és a művészetekben*, szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix, Bp., Gondolat (Bibliotheca Nationalis Hungariae), 2016, 83–104, itt: 22.

¹⁶ Душмов, Милан, *Листа свештеника Српске православне епархије Будимске*, Будимпешта, самостално издање аутора, 2013, 118–119.

¹⁷ Бор 2006, i. m. 229. Vö. АКАНТИЗ 1922, i. m. 91.